

Muslimskí migranti v Bratislave

Michal Cenker

Vychádzajúc z niekoľkomesačného výskumu, ktorý som uskutočnil v roku 2009, podávam v tomto texte základné charakteristiky moslimských migrantov v Bratislave a ich života na Slovensku. Zároveň analyzujem prístup väčšinovej slovenskej spoločnosti k otázkam migrácie, integrácie a islamu vo všeobecnosti.

Úvod

Tento text vychádza z polročného etnografického výskumu moslimských migrantov žijúcich v Bratislave. Snažil som sa odpovedať na výskumnú otázku „Kto sú moslimskí migranti na Slovensku a ako je nastavený verejný diskurz v otázkach islamu a migrácie na Slovensku?“. Uvedomujúc si šírku tejto otázky, vybral som si niekoľko oblastí, na ktoré som sa zamerlal. Text, ktorý tu predkladám, sa dotýka niekoľkých z nich.

Metodologicky som postupoval viacerými spôsobmi. Využíval som najmä priamu komunikáciu prostredníctvom rozhovorov a zúčastnené pozorovanie, doplnené o výskum relevantnej literatúry. V prvej fáze som uskutočnil sériu rozhovorov, na ktoré neskôr nadviazali niekoľkomesačné pravidelné návštevy moslimskej modlitebne v Bratislave.

Pomocou týchto etnografických metód sa mi podarilo zozbierať informácie o moslimoch žijúcich na Slovensku a predovšetkým o dynamikách existujúcich vo vnútri jednej z bratislavských modlitební.

Vzhľadom na to, že nehovorím po arabsky, čo bol dominantný jazyk modlitebne, bol som limitovaný, čo sa týka vlastného pôsobenia, ako aj pochopenia a interpretácie prežitých skúseností. V tomto som našiel pomoc v niekoľkých dobrovoľníkoch, ktorí mi pomohli porozumieť mnohým súvislostiam, ktoré by bez ich výkladu pre mňa ostali neznámymi.

Uskutočnený výskum pokladám len za úvod do štúdia moslimov žijúcich v Bratislave, resp. na Slovensku. Tejto problematike sa zatiaľ nik systematicky nevenuje, no vzniklo už niekoľko kvalitatívnych analýz vybraných aspektov islamu a moslimov na Slovensku (pozri napr. Letavajová 2007).

Tento text je rozdelený na dve časti. V prvej pripravím „konceptuálnu pôdu“ pre ďalšie časti tým, že ukážem, aké sú relevantné diskusie o migrácii, integrácii a moslimoch na Slovensku a v Európe. Považujem za dôležité aspoň čiastočne priblížiť tento diskurz, ktorý sa do veľkej miery opiera o stereotypné a zjednodušujúce presvedčenia.

V druhej časti nadviažem na toto vymedzenie a v jeho svetle ponúknem etnografické výsledky svojej práce. Predstavím, koho myslím, keď hovorím o „moslimoch na Slovensku“, ukážem ich etnické, národné a sociálne charakteristiky, opíšem motiváciu pre migráciu na Slovensko a skúsenosti náboženského života v Bratislave. Ďalej priblížim život v najnavštevovanejšej moslimskej modlitebni na Slovensku a ukážem, akú rolu zohráva v živote tých, ktorí ju navštevujú.

Migrácia, integrácia a islam na Slovensku

Migrácia a islam na Slovensku sú témy, na ktoré zatiaľ verejný diskurz reagoval iba

nedostatočným spôsobom. Na jednej strane sú odsúvané na okraj ako pre Slovensko a Slovákov irelevantné, na strane druhej, ak sa o nich hovorí, robí sa tak často krát skreslene, zjednodušujúco a odmietavo. Tieto problémy pramenia tak z nezáujmu a nedostatku kritickej reflexie ako aj z historicky podmieneného vývoja tohto územia, ktorého sa zmeny po rozpade koloniálneho systému a rozvoja Európy po druhej svetovej vojne dotkli oveľa menej, ako krajín západnej Európy, ktoré sú označované ako „tradičné migračné“. Slovensko nie je migračná krajina v tomto slova zmysle – to však neznamená, že na jeho území nežijú cudzinci. Napriek tomu, že 40 rokov komunizmu výrazne obmedzovalo migračné toky a limitovalo ich len na isté krajiny, aj v tom čase na Slovensko, resp. vtedajšie Československo, prichádzali migranti (medzi ktorými boli napríklad mnohí moslimovia zo Sýrie či Afganistanu), ktorých počet vzrástol po roku 1989. Otvorenie sa Slovenska ekonomikám väčšiny sveta, vstup do mnohých medzinárodných organizácií a zoskupení a vnútorný politický a ekonomický rozvoj vytvorili zo Slovenska krajinu, ktorá prestáva byť len tranzitným územím a stáva sa aj územím cieľovým (Divinský 2004). V tomto ohľade preto vyvstáva niekoľko dôležitých otázok, ktoré musí verejný a politický diskurz adresovať: Kto sú migranti, ktorí prichádzajú na Slovensko? Aké majú predstavy o živote na tomto území a aké sú očakávania väčšinovej spoločnosti voči nim? Aké sú modely integrácie slovenskej spoločnosti a ako sa implementujú? atď.

Na väčšinu týchto otázok dnes nemáme nijaké relevantné odpovede, ktoré by vychádzali z hĺbkovej analýzy danej oblasti. Štát prostredníctvom svojich orgánov síce vydal niekoľko dokumentov, ktoré majú definovať migráciu a integráciu na Slovensku a formulovať oficiálny postoj štátu k nim [1], avšak tieto snahy sa zatiaľ ukazujú byť nekoncepčné a nesystematické. Tretí sektor na tieto témy reaguje pružnejšie, no nedostatok prostriedkov a nesystematickosť znižuje efektívnosť celkového výskumného aj aplikačného úsilia.

Integrácia sa na Slovensku dlhodobo chápala v spojení s tradičnými menšinami, t.j. najmä s Rómami a Maďarmi, a neskôr ako politický vstup krajiny do medzinárodných „štruktúr“ Európskej únie. V súvislosti s medzinárodným pohybom sa tento pojem používa len okrajovo. Navyše, integrácia sa chápe najmä ako asimilácia. Na migrantov je vyvíjaný priamy aj nepriamy tlak, aby potlačili vlastné etnokultúrne charakteristiky [2]. Deje sa tak jednak zo strany orgánov štátu, ktoré na túto situáciu reagujú inštitucionalizovanými formami násillia, ktorých primárnym terčom je „cudzosť“ migranta (špeciálne hraničné kontroly, domové prehliadky, legalizácia pobytu atď.) a tiež aj zo strany okolitej spoločnosti, ktorej príslušníci používajú skôr neformálne nástroje dominancie (diskriminácia, rasizmus, rôzne formy odmietania). Správanie vyplývajúce z etnokultúrneho prostredia, z ktorého migranti prišli, tak má byť nahradené iným správaním, ktoré je všeobecne prijaté ako typické pre obyvateľov Slovenska. Pôvodné návyky migrantov sú odsunuté do privátnej sféry ich života. A nakoniec, migrant sa len ťažko môže „stať“ Slovákom - za Slováka či Slovenku musí byť prijatý/á. Integrácia je preto chápaná ako jednostranný proces zmeny a uznávania, vstupovania a prijímania, v ktorom rôzne kultúrne prvky sú predmetom hierarchizácie.

Vnímanie islamu na Slovensku do veľkej miery kopíruje vývoj v ostatných krajinách západnej a strednej Európy. Diskurz na tomto území neanalyzuje islam ako náboženstvo, ale skôr ako akúsi kultúrnu paradigmu, ktorej význam sa zvýšil v druhej polovici 20. storočia s príchodom migrantov na územie Európy. Európska a moslimská (východná) tradícia sú chápané ako v nezmieriteľnom protiklade, ako súperujúci o dominanciu, a preto stretnutie príslušníkov týchto kultúr vytvára „civilizačný konflikt“. Tento postoj sa v celom západnom svete formoval koncom 20. storočia a jeho najcharakteristickejším a najsilnejším hlasom sa stala kniha *Clash of Civilizations* [3] Samuela Huntingtona (1995). Napriek tomu, že bola podrobená tvrdej (a oprávnenej) vedeckej kritike, stala sa jedným z argumentov v prospech politického ťaženia západných krajín na čele so Spojenými štátmi v tzv. vojne proti terorizmu a výrazne

ovplyvňovala (aj keď možno nepriamo) aj vnútropolitické dianie v krajinách Európy. Jej a stereotypizujúci pohľad na medzinárodnú politiku, zjednodušujúce narábanie s pojmami ako kultúra a civilizácia či metodologická nekorektnosť boli prekryté jednoduchými pravdami hrajúcimi na strunu verejnosti na oboch stranách Atlantiku. Verejný aj politický diskurz sa navyše veľmi zmenili po udalostiach z 11. septembra 2001 a bombových útokoch v Londýne a Madride. Islam sa stal hrozbou. Navyše hrozbou, ktorá je prostredníctvom migrácie v Európe každodenne prítomná v osobách vyznávačov tohto náboženstva.

Na Slovensku žije približne päť až sedem tisíc moslimov [4]. Napriek tomu, že tento počet je relatívne nízky, nie je zanedbateľný. Tak ako je dôležité kriticky reflektovať celoeurópsky diskurz o islame a kultúre vo všeobecnosti, tak to je žiaduce robiť aj na Slovensku.

Verejná diskusia o náboženstve a kultúre

Vyššie predložená diskusia o vplyve a role náboženstva, tradície, vo všeobecnosti kultúry, v Európe obsahuje mnoho koncepčných aj metodologických nezrovnalostí. Táto téma by si zaslúžila samostatnú štúdiu, no myslím, že pre lepšie pochopenie empirických dát, ktoré predložím neskôr, je dôležité aspoň v skratke vysvetliť niektoré problematcké body.

Primárnym problémom tohto diskurzu je umelé postulovanie dvoch nezmieriteľných blokov. Situácia v Európe sa chápe ako stretnutie dvoch blokov ideí a praktík (kresťanstvo, resp. európska či západná kultúra/tradícia na jednej strane a islam, resp. východná kultúra/tradícia na strane druhej), ktoré sú vnútorne koherentné a homogénne a ktoré sú v konflikte. Tento konflikt nemožno zvrátiť a oba bloky možno iba „premostiť“ pokusmi o „dialóg“ a „kultúrne približovanie“.

Druhou chybou je personifikácia týchto kultúr. Vo verejnom diskurze vystupujú ako aktéri konfliktu, ako racionálne entity, ktorých cieľom je dominovať nad svojím „protihráčom“. „Islam premieňa Európu,“ a „kresťanstvo bojuje proti islamu,“ sú príklady z celkom bežnej praxe. Takýmto spôsobom sa posilňuje presvedčenie, že zdanie opísané v prvom bode je skutočne pravdivé.

Tretia chyba spočíva v homogenizácii tých, ktorí sú opisovaní ako reprezentanti daných kultúr, resp. náboženstiev. Tento postoj vytvára dojem, že všetci kresťania, Európania, moslimovia, migranti atď. majú rovnaké charakteristiky ako jediný umelo vytvorený „prototyp“. Tento „typický predstaviteľ“ vystupuje ako personifikovaná kultúra a podľa neho sa odvádza správanie všetkých skutočných a domnelých nositeľov tejto kultúry. Verejný diskurz teda pristupuje skreslene jednak k náboženstvu a kultúre ako kategóriám a praktickým nástrojom analýzy, ako aj k tým, ktorých prostredníctvom týchto nástrojov označuje.

Štvrtý omyl je vzájomná stereotypizácia a spájanie islamu s rasou (racialization). Moslimovia sú Arabi a bieli Európania sú kresťania - to je častý predpoklad a záver diskusií o kultúre v Európe a v moslimských krajinách [5]. Veľmi jasne je to vidieť v bežnej reči, v ktorej sa pojmy Arab a moslim voľne zamieňajú. Navyše, Arab je každý kto vyzerá ako Arab, nezávisle od toho či ním aj naozaj je. Náboženské presvedčenie sa teda prepája s banálnymi stereotypmi o biologických črtách, podľa ktorých sa určuje, kto patrí a kto nepatrí do tejto umelo vytvorenej skupiny.

Tento výpočet obsahuje niektoré omyly verejnej diskusie o islame a Európe a pre hlbšiu analýzu by bolo nevyhnutné ho detailnejšie rozpracovať. Postačujúco nám však ukazuje, že dominantný pohľad na imigráciu moslimov do „západných krajín“ je zjednodušujúci a skresľujúci. Slovensko v tomto ohľade nie je výnimkou.

Kto sú moslimovia na Slovensku?

Priblíženie diskurzu o migrácii, integrácii a islame v európskom regióne nám teraz umožní lepšie pochopiť situáciu moslimov v Bratislave. Tým, že ich majoritná spoločnosť vníma stereotypne ako cudzích či nebezpečných a oni sami sú naopak presvedčení o rôznych stereotypoch vo vzťahu k Európanom a „Západu“, automaticky sa dostávajú do pozície skrytého konfliktu.

Väčšina moslimov na Slovensku žije v Bratislave, v menšom množstve v Martine a Košiciach. Mnohí prišli na Slovensko študovať, tak pred ako aj po roku 1989. Väčšina tých, ktorí v Československu študovali ešte počas komunizmu, už opustila krajinu, no niektorí ostali a podarilo sa im pomerne úspešne vstúpiť na pracovný trh a etablovať sa v slovenskej spoločnosti. Mnohí z týchto vysokoškolsky vzdelaných ľudí našli uplatnenie v zdravotníctve a v technických smeroch.

Dnes na Slovensko prichádza ešte viac moslimských študentov, ako tomu bolo v minulosti. Veľa z nich sa preto logicky koncentruje v mestách s univerzitami. Niektorí študenti si môžu dovoliť privátne ubytovanie, no väčšina býva na internátoch, a preto napr. v Mlynskej doline v Bratislave je možné nájsť mnohopočetné skupiny združujúcich sa moslimov.

Väčšina moslimov, ktorých som spoznal, pochádza z niektorých arabských krajín Blízkeho a Stredného východu a bývalých sovietskych republík. Napriek tomu, že na Slovensko prichádzali a stále prichádzajú migranti z Balkánu, moslimov z týchto krajín som stretol len zriedkavo. Podobne, moslimovia z Afriky, z juhovýchodnej Ázie a najväčšej moslimskej krajiny na svete, Indonézie, majú na Slovensku len minimálne zastúpenie.

Ako už bolo naznačené, prevažnú časť týchto migrantov tvoria študenti, ktorí sa rozhodli prísť na Slovensko študovať na vysokej škole alebo mladí ľudia, ktorí sprevádzali svojich rodičov/rodiča a štúdium bola sekundárna motivácia. Druhú veľkú skupinu tvoria zamestnanci medzinárodných firiem a diplomatických zastupiteľstiev a podnikatelia. Na Slovensko prišli motivovaní prácou a preto je to pre mnohých len dočasný pobyt. Pre viacerých navyše Slovensko nebola prvou (a zrejme ani poslednou) zastávkou v Európe.

Veľmi podstatným rysom moslimských migrantov v Bratislave je, že sú takmer všetci muži. Ženy, ktoré som stretol, boli Slovenky, ktoré pred vydajom za jedného z migrantov konvertovali na islam. Moslimky, ktoré na Slovensko imigrovali, som takmer vôbec nestretával, čo samozrejme neznamená, že na Slovensku nežijú, no aspoň čiastočne mi to naznačilo ich nízky počet. V tomto ohľade však skúmaná vzorka kopíruje všeobecnú migračnú teóriu aj prax, ktorá hovorí, že dominantnou skupinou migrujúcich ľudí sú muži v produktívnom veku (pozri napr. Massey et al. 1993).

Z opísaného vyplýva niekoľko dôležitých záverov. V prvom rade, moslimovia na Slovensku sú väčšinou vzdelaní a solventní ľudia. V protiklade so zažitou predstavou o migrácii chudobných, nevzdelaných a často krát nebezpečných jednotlivcov a ich rodín, ktorí sa po príchode stávajú závislými na sociálnom systéme cieľovej krajiny na úkor pôvodnej väčšinovej spoločnosti, moslimskí migranti na Slovensku majú relatívne vysoký sociálny status a schopnosti postarať sa tak o seba ako aj o svoju rodinu. V tomto ohľade teda majú dobré predpoklady byť úspešní aj na pracovnom trhu.

Po druhé, na Slovensku možno hovoriť o prvej generácii migrantov, čiastočne o druhej generácii, ale vôbec nie o tretej či štvrtej generácii, ako tomu je v krajinách západnej Európy či Spojených štátov [6]. To má za následok obmedzenia vo využívaní sociálneho kapitálu etnicky a nábožensky homogénnych spoločenstiev, ktoré existujú v iných krajinách s dlhodobou imigráciou moslimov. Na Slovensku teda neexistujú nijaké „štvrte“ či „predmestia“, ktoré by boli

typické tým, že ich obývajú prevažne len moslimovia. Moslimovia v Bratislave žijú rozptýlene po celom meste bez nijakej zvýšenej koncentrácie – s výnimkou internátov.

Po tretie, väčšina týchto migrantov nemá slovenské štátne občianstvo. Keďže pre mnohých je dlhodobé zotrvanie v krajine nepravdepodobné, ani sa oň neuchádzajú a na Slovensku ostávajú buď na študentské či pracovné víza. Z tohto dôvodu ich vo svojom texte ani neoznačujem pojmom imigranti, ale všeobecnejším slovom migranti. Napriek tomu, že mnohí zvažujú zotrvanie v krajine a niektorí sa tak aj rozhodli, väčšina je naklonená vrátiť sa späť do krajiny pôvodu alebo pokračovať v migrácii ďalej. Na toto rozhodovanie vplyvajú jednak pracovné a kultúrne možnosti na Slovensku, resp. v Bratislave, ako aj osobné ambície či predstavy o osobnom živote (napríklad väčšina mladých mužov sa chce oženiť, ale iba niektorí sú otvorení manželstvu so Slovenkou). Dôležitým aspektom sú aj možnosti návratu do krajiny pôvodu. Palestínski moslimovia alebo utečenci z Afganistanu či niektorých častí Ruska ostávajú na Slovensku aj preto, lebo im politická situácia v krajinách, odkiaľ odišli, neumožňuje návrat. Pre iných, napr. z Bangladéša či Uzbekistanu, môže byť problémom finančne a logisticky náročný presun.

Migranti, ktorí prichádzajú na Slovensko, aby splnili konkrétny cieľ, napríklad zarobili si istú finančnú čiastku alebo ukončili štúdium, majú silnú túžbu ostať v krajine, kým tento cieľ nespĺnia. Ako uvádza aj Stark a Bloom (1989), splnenie cieľa je otázkou osobnej prestíže a naplnenia očakávaní, ktoré do migrantov vkladá ich okolie. Túžba vrátiť sa domov „víťazne“ motivuje migrantov predlžovať svoj pobyt v zahraničí. Tlak, ktorý migranti pociťujú, je ešte silnejší v prípade, ak získali prostredníctvom svojich rodičov občianstvo cieľovej krajiny. Ako mi povedal mladý muž zo Sýrie:

„Iba niekoľkí mali tú možnosť, ako som mal ja. Keďže som sa narodil na Slovensku – moja mama je Slovenka – mal som slovenský pas. S tým môžem robiť čokoľvek, môžem cestovať kam chcem...No ostatní si myslia, že mám dobré podmienky, takže všetko musí ísť, ako chcem. Myslia si, že je to len tak.“

Napriek vyššie opísanému potenciálu, život moslimov na Slovensku naozaj nie je „len tak“. Moslimskí migranti sa, tak ako všetci cudzinci, musia vyrovnávať s mnohými formálnymi a neformálnymi prekážkami, ktoré v procese integrácie vyvstávajú; počnúc ťažkosťami s predlžovaním legálnosti vlastného pobytu, cez diskrimináciu na pracovnom trhu až po individuálne prejavy netolerancie.

Moslimovia sú navyše obmedzovaní aj v náboženskej oblasti, lebo Slovensko zatiaľ neposkytuje dostatočne rozvinutú infraštruktúru, ktorá by pokrývala ich duchovné ale aj svetské potreby. V nasledujúcej časti priblížim niektoré skúsenosti respondentov, ktorých som stretol, aby sme lepšie pochopili, s čím sa moslimskí migranti každodenne konfrontujú.

Náboženský život

Modlitebňa

Podľa informácií, ktoré som získal, v Bratislave existujú dve moslimské modlitebne. Ani o jednej nemožno povedať, že je mešita, pretože im doteraz nebolo umožnené tento štatút udeliť. Po zmene zákona [7] upravujúcom registráciu cirkví na Slovensku, stratili moslimovia na dlhé roky praktickú možnosť zaregistrovať islam ako oficiálnu štátom uznanú cirkev [8]. Islamská nadácia na Slovensku sa preto rozhodla postaviť komunitné centrum, v rámci ktorého by bola aj mešita, no miestny stavebný úrad mu odmietol vydať stavebné povolenie. Moslimovia sa preto momentálne stretávajú v provizórnych priestoroch dvoch bratislavských modlitební a

niektorí navštevujú mešitu v Hainburgu v Rakúsku.

Modlitebne slúžia ako priestor pre vykonávanie duchovných aktivít, no to nie je ich jediná funkcia. Modlitebňa, ktorú som navštevoval, bola predovšetkým miestom stretnutia a oddychu. Moslimovia do nej prichádzajú na pravidelné modlitby a zotrvávajú v nej aj po ich konci v diskusiách s ostatnými. V priestoroch modlitebne sa navyše nachádza aj obchod, kde sa dá kúpiť tovar dovezený z Viedne a Brna, resp. priamo z krajín, z ktorých bratislavskí moslimovia pochádzajú. V Bratislave zatiaľ totiž chýbajú predajne ponúkajúce tovar typický pre ich domovské krajiny. Viacerým napríklad chýbajú mäsiarstva, ktoré by ponúkali správne pripravované mäso. Obchod v modlitebni teda aspoň lokálne vyplňa tento prázdny priestor na trhu a umožňuje návštevníkom zakúpiť niektoré špeciálne druhy tovarov.

Tým, že modlitebňa poskytuje priestor pre stretnutia, je významným miestom zdieľania a zisku sociálneho kapitálu (Coleman 1986). Je to priestor výmeny informácií o štúdiu a zamestnaní a mnohých praktických skúseností o živote na Slovensku. Študenti si pomáhajú s učebnými osnovami a pomôckami, zamestnaní môžu pomôcť hľadať prácu nezamestnaným, absolventi môžu získať dobré kontakty pre budúce uplatnenie atď. Bol som svedkom viacerých rozhovorov o tom, ako správne žiadať o predĺženie študentských víz či kde hľadať dobré ubytovanie. Pre tých, ktorí prišli na Slovensko len nedávno, je modlitebňa výborným zdrojom pomoci v prvých dňoch po príchode, kedy je pobyt v novej krajine obzvlášť náročný.

Možno teda povedať, že modlitebňa je pre jej návštevníkom významným spojivom medzi ich krajinou pôvodu a Slovenskom. Sprostredkuje im transnacionálne [9] siete prostredníctvom ostatných návštevníkov, ktorí hovoria rovnakým jazykom, prostredníctvom náboženského života, ktorý žili aj pred príchodom na Slovensko a tiež aj prostredníctvom „komunitného“ života vo vnútri modlitebne.

Každodenná viera

Každodenný verejný diskurz analyzuje migrantov pochádzajúcich z krajín, kde je islam väčšinovým náboženstvom, primárne cez kategóriu moslim. Napriek tomu, že tento človek má niekoľko identít a z nich vyplývajúce role (migrant, študent, dieťa, Arab, Indonézan, nezamestnaný, homosexuál atď.), k náboženskej identite [10] sa v spomínanom diskurze pristupuje ako k najväčšmi relevantnej. Snažil som sa preto zistiť, či tento prístup odráža postoje samotných moslimov. Inými slovami, je ich náboženské presvedčenie natoľko dominantné v ich životoch, že ich treba vnímať predovšetkým cez kategóriu náboženstva? Zistil som, že nie.

Napriek tomu, že cieľom môjho výskumu bolo spoznať moslimov, nepristupoval som k nim cez perspektívu náboženstva. Správanie mojich respondentov totiž často nijak nesúviselo s ich náboženským presvedčením. Ich každodenný život bol riadený aktuálnymi potrebami, ktoré zdieľali s členmi väčšinovej spoločnosti. Spôsoby, akými tieto potreby napĺňali, boli takisto rovnaké. Kde náboženstvo hralo rolu boli oblasti duchovného života a morálky. Obmedzené možnosti, ktoré Bratislava moslimom ponúka, ich však nútia obmedzovať obe tieto sféry ich osobného života a čiastočne ich prispôsobovať svetu, v ktorom sa pohybujú.

Viacerí študenti aj pracujúci mi napríklad povedali, že sa nemôžu modliť predpísaný počet krát v predpísaný čas, lebo im to jednoducho nedovoľuje denný program, ktorý musia v zamestnaní a v škole spĺňať. Podobne sa vyjadrili aj o piatkových modlitbách, ktoré sú najdôležitejšími v týždni. Ak ich zamestnávateľ nepustí, jednoducho sa nezúčastnia. Islamské náboženské sviatky nie sú – a zrejme ani dlho nebudú – reflektované v dňoch pracovného pokoja, a preto významné dni svojho náboženského života musia moslimovia tráviť ako každý iný deň. Tento

stav pre nich samozrejme nie je ideálny, ale nehodnotili ho kriticky, skôr len konštatovali danú situáciu. V tejto oblasti si jednoducho museli zvyknúť na kompromisy.

Podobne je to aj v oblastiach morálky. Napriek tomu, že v krajine pôvodu mladí muži nemohli sedieť v kaviarni osamote s inou ženou, ak to nebola ich manželka, dnes na Slovensku sa mnohí stretávajú so spolužiačkami a zmiešanými kolektívami či už kvôli štúdiu alebo jednoducho, aby spolu trávili voľný čas. Viacerí študenti mi hovorili, ako zažívajú nové skúsenosti, ktoré im doma bývali upierané, ako chodenie na diskotéky či pitie alkoholu.

V tomto ohľade je však nevyhnutné povedať, že náboženské presvedčenia (a tým aj morálne súdy z toho vyplývajúce) sa medzi moslimami líšia. Omylom tradičného diskurzu je chápať všetkých moslimov podľa jedného vzoru. Medzi tými moslimami, ktorých som stretol, som videl veľké rozdiely v prístupe k rôznym oblastiam duchovného aj svetského života, ktoré vyplývajú jednak z interpretácie samotnej náboženskej viery, no snád ešte väčšmi zo širšieho kultúrneho prostredia, v ktorom daní migranti pred príchodom na Slovensko žili. Dobrým príkladom týchto rozdielov je chápanie náboženského konceptu jihad a predovšetkým spôsobu jeho uplatnenia. Jihad ako snaha či boj žiť podľa prikázaní Allaha môže byť interpretovaná rôzne a v západnom svete získal veľmi negatívne konotácie. Medzi moslimami, ktorých som stretol, boli viacerí, ktorí odmietali jihad ako násilnú formu šírenia islamu a jedinou možnou cestou pre nich bol osobný príklad. Našli sa však aj takí, ktorí tento prístup odsudzovali a „jihad meča“ chápali ako jeden z legitímnych a správnych spôsobov premeny „neveriaceho sveta“.

Je zrejmé, že prístup k mnohým oblastiam sociálneho života a morálky je silne podmienený kultúrnym prostredím krajiny pôvodu ako aj výchovou v najbližšom kruhu blízkych jednotlivých migrantov. Životný štýl, ktorý pramení z takto naučeného správania, síce je prepojený s náboženským presvedčením, ale len do tej miery, do akej náboženstvo formovalo morálku danej spoločnosti. Keďže však náboženstvo nie je jediným zdrojom morálky, ani správanie moslimov nemožno interpretovať iba na základe ich náboženského presvedčenia. Tento predpoklad sa v mojom výskume potvrdil.

Komunikácia s väčšinou spoločnosťou

Tým, že väčšina moslimov v Bratislave pochádza z krajín Blízkeho východu, bývalých sovietskych republík a Balkánu, sú ľahko identifikovateľní na základe viditeľných fyzických črt. V dôsledku toho sú konfrontovaní so sporadickými prejavmi rasizmu a xenofóbie zo strany niektorých členov majoritného obyvateľstva. Primárny dôvod takéhoto negatívneho správania nie je náboženstvo ako také, ale rasové či etnické črty daného človeka. Najčastejšou motiváciou k takýmto prejavom je presvedčenie, že obeť „je Arab“. Arabská etnicita je totiž stále chápaná ako cudzia – mnohokrát ako nepriateľská. Tým, že identifikácia na základe stereotypných predstáv o fyzických črtách nevyhnutne plodí nepresnosti a omyly, „Arabmi“ môžu byť označovaní aj ľudia, ktorí nimi nie sú, čo dobre vystihuje nasledujúci príklad. Študent z Palestíny v ňom rozpráva o pravidelných konfliktoch medzi Arabmi a skinheadmi v jednej z bratislavských diskoték.

Rasil [11] : Potom zakazovali ísť Arabom do 39 [diskotéka] . Nemohli Arabi tam chodiť. Týždeň to bolo zakázané.

Michal: Čiže tam pri dverách niekto stál a...

Rasil: No no, bol tam bodyguard a nepúšťal.

Michal: A to bolo po nejakom konflikte?

Rasil: Hej. Tam zbili skinheadi a trošku rozbili aj diskotéku. Ale ten konflikt, oni to neurobili, tí Arabi.

Michal: A tí skinheadi mohli chodiť potom aj ďalej na tú diskotéku?

Rasil: Áno, oni mohli ďalej chodiť, lebo jeden dokonca bol aj s nimi, čo tam pracuje ako bodyguard.

Kto bol a kto nebol „Arab“ určovali bodyguardi pri vchode na základe nimi vybraných charakteristík. Konflikty v tejto diskotéke nakoniec viedli k tomu, že „Arabi“ začali byť stigmatizovaní ako tvorcovia konfliktov.

Rasil: A keď tam potom idem a mám za sebou 3 alebo 4 konflikty, tak potom už na mňa pozerajú, že on robí konflikty. Keď idem tam, tak už ma poznajú. Lebo som zo zahraničia.

Iné formy negatívneho a nepriateľského správania, ktorému musia moslimovia čeliť, súvisia s ich postavením cudzinca na Slovensku, t.j. opäť nie s ich náboženským presvedčením. Dôležitou bariérou je neznalosť jazyka a často krát aj obmedzené možnosti nadviazovania kontaktov s členmi majoritnej spoločnosti, najmä v počiatočných štádiách integrácie. Rozdielne kultúrne návyky spôsobujú zvýšenú opatrnosť tak u migrantov ako aj členov väčšinovej spoločnosti, no mnohí migranti ich dokážu prekonať a úspešne si rozširujú sociálne siete. Dobrým prostredím pre to bývajú vysoké školy a študentské internáty, kde sa predovšetkým mladí moslimovia každodenne stretávajú s nemoslimskými slovenskými spolužiakmi a spolužiačkami.

Zaujímavé bolo, že všetci moslimovia, s ktorými som robil rozhovory hovorili, že z času na čas musia čeliť rasovo motivovaným útokom, ale len niektorí takí aj sami zažili. Drvivá väčšina sa odvoláva na priateľa či známeho, ktorému sa to stalo. Zdá sa teda, že medzi nimi panuje ovzdušie strachu a opatrnosti voči niektorým členom väčšinovej spoločnosti, no tento strach nemá opodstatnenie v priamej skúsenosti. Existencia tohto strachu však jasne napovedá o pocite bezpečia, ktorý títo mladí ľudia v Bratislave získali.

Stereotypy

V úvode som naznačil niektoré formy stereotypného vnímania moslimov zo strany majoritného obyvateľstva Slovenska. K moslimom sa zväčša pristupuje ako k „cudzím“ či „nebezpečným“, čo niekedy rezultuje do správania, ktoré som opísal vyššie. No moslimskí migranti vnímajú Slovensko a Európu tiež cez prizmu stereotypov a omylných predstáv.

V prvom rade, Európania sú všeobecne vnímaní ako kresťania. O niektorých Európanoch to samozrejme možno povedať – nechajme teraz otázku, kto sú Európania, bokom – ale rozhodne nie o všetkých. Väčšina moslimov, s ktorými som sa stretol, však pripúšťa existenciu ateistov alebo vyznávačov iných náboženstiev či kultov v Európe len ako okrajový fenomén. Kresťanstvo teda vnímajú ako jediný blok typický pre celú súčasnú Európu, ktorý je v ostrom kontraste s islamom a kultúrou z neho čerpajúcej.

Po druhé, prakticky všetci zdieľali presvedčenie o nepriateľstve medzi „kresťanským svetom“ a „moslimským svetom“ a o cielenej mediálnej propagande namierenej proti islamu a moslimom. Tento politický a kultúrny boj proti islamu mal byť riadený rôznymi organizáciami a politickými stranami na „Západe“, príp. Židmi.

Amid: Médiá všetko prekrúcajú. Pretože sú také strany, ktoré nechcú, aby tu bol islam.

Michal: Myslíš politické strany?

Amid: Politické strany. Určite.

Michal: A ktoré to sú?

Amid: V Európe. A na Slovensku tiež. A kto kontroluje médiá? Politici. Európski politici... Vy ste ako papagáji. Iba opakujete, čo hovoria Američani. Američani majú svoj názor, pretože Amerika podporuje Izrael a vy iba opakujete, čo hovorí Amerika. Myslím vaše médiá.

Michal: A prečo teda podľa teba slovenské médiá informujú tak negatívne o islame?

Amid: Pretože sú nejaké kresťanské strany a skupiny, ktoré nechcú, aby sa islam šíril po Európe. Sú tiež proti islamu. Chápeš? Ja neviem mená a ktoré konkrétne strany to sú, ale sú také.

Bola by potrebná hĺbková analýza, aby sa zistilo, odkiaľ tieto presvedčenia pochádzajú; nakoľko sú formované v krajinách pôvodu a nakoľko po príchode na Slovensko. Je však zaujímavé, že ich zdieľajú moslimovia z tak rôznych krajín ako Palestína, Uzbekistan a Bangladéš. Nemožno hovoriť o náhode, tieto presvedčenia moji respondenti získali a bolo by nesmierne zaujímavé zistiť, ako k tomu došlo a prečo.

V tomto ohľade je dôležité analyzovať slovenský verejný diskurz. Časopis Axis Mundis uverejnil v roku 2008 výsledky niekoľkomesačnej štúdie slovenských médií, v ktorej autorka analyzovala, akým spôsobom slovenské médiá informujú o islame. Sústredila sa na hlavné správy Slovenskej televízie a TV Markíza. Zistila, že viac ako tretina správ, ktorá sa týkala islamu alebo islamských krajín, ich spájala s ohrozením a násilím a skoro tretina sa zaoberala rozdielmi medzi kresťanskou a moslimskou tradíciou. Z 58 pozorovaných správ iba dve obsahovali pozitívnu informáciu, no v oboch prípadoch bol celkový odkaz správy negatívny (Maduchová, s. 44-45). Za tri mesiace, počas ktorých autorka uskutočnila svoj výskum, teda nebola v dvoch najsledovanejších televíznych spravodajstvách na Slovensku odvysielaná jediná pozitívna reportáž o islame alebo moslimoch. Pri takomto spravodajstve teda niet divu, že všeobecný postoj k islamu na Slovensku je negatívny a stereotypný.

Analýza slovenského verejného diskurzu však naďalej ostáva otvorená. Okrem hlbšej analýzy mediálnej sféry je by bolo prínosné sústrediť sa aj na politický diskurz, ktorý sa moslimami zaoberá len okrajovo. Najvýraznejšie sa islam v poslednom období spomínal v súvislosti s novým zákonom o registrovaní cirkví na Slovensku, ktorý stanovil, že pre registráciu je nutných 20 000 členov, ktorí majú slovenské občianstvo. Predkladatelia svoj návrh odôvodnili tým, že je dôležité, aby štátne financie nepoberali rôzne, podľa ich slov, absurdné skupiny, ako Ateistická cirkev neveriacich. Vzhľadom na to, že ho predložili práve v čase ohláseného začiatku podpisovej akcie moslimov, ktorej cieľom mala byť registrácia islamskej cirkvi, ich rozhodnutie bolo mnohými označené ako cielene zabraňujúce moslimom zaregistrovať sa, čo sa nakoniec aj stalo.

Záver

Tento text prinášal krátku správu o niektorých záveroch výskumu, ktorý som uskutočnil v roku 2009 v Bratislave medzi moslimskými migrantmi. Keďže etnografické štúdie analyzujúce moslimských migrantov na Slovensku absentujú, bol som nútený začať so základnými informáciami, ako počet, krajina pôvodu, dôvody migrácie a miesto pobytu na Slovensku. Na to som nadviazal analýzou ich socioekonomického postavenia.

Náboženstvo hrá významnú rolu v životoch mojich respondentov, no nie len ako viera a súbor rituálov, ale aj ako všeobecnejší prostriedok kultúrnej sebaidentifikácie a ako zdroj morálky a etiky. Sústredil som sa preto na každodenné skúsenosti z ich života, ktoré by mi vysvetlili, aké identifikácie si moji respondenti v zmenenom prostredí vytvárajú. Tieto skúsenosti ukazujú, že pod tlakom iného správania okolitého prostredia robia mnohí moslimovia kompromisy v etike a morálke, no naďalej sa aj snažia uchovať tie kultúrne vzorce, ktoré získali v krajine pôvodu.

Ako migranti zdieľajú moslimovia mnohé problémy, ktoré majú všetci cudzinci na Slovensku. Samota, jazyková bariéra, diskriminácia a v niektorých prípadoch aj otvorený rasizmus, komplikovaná byrokracia pri predlžovaní pobytu a mnohé ďalšie ťažkosti musia riešiť priebežne počas celého svojho pobytu. Ten je vo väčšine prípadov stále len dočasný, keďže veľa moslimov sú študenti, ktorí plánujú Slovensko opustiť. Do budúcnosti je však nutné počítať s tým, že počet trvalo usadených moslimov bude na Slovensku narastať.

Tento výskum však jasne ukázal aj to, ako dôležité je v tejto oblasti robiť osvetovú a informačnú činnosť. Vedomosti nemuslimského väčšinového obyvateľstva na Slovensku o moslimoch sú veľmi skreslené a obmedzené, čo má za následok stereotypné vnímanie tejto skupiny ľudí. Podobne je tomu však aj na strane moslimov, a preto by bola potrebná veľmi prakticky formulovaná kampaň zameraná na odbúravanie vzájomných predsudkov. Takýmto spôsobom by sa mohol uskutočniť významný krok k vzájomnej úcte a rešpektu.

Poznámky

[1] Predovšetkým sú to Koncepcia integrácie cudzincov v Slovenskej republike a Koncepcia migračnej politiky Slovenskej republiky.

[2] Nemám tu záujem esencionalizovať pôvod migrantov, resp. vytvárať dojem, že pre istú skupinu ľudí je charakteristická istá „sada“ vlastností a správania sa vyplývajúca z ich pôvodu. Naznačujem len, že migranti sú v cieľovej krajine naďalej ovplyvňovaní spoločnosťou krajiny pôvodu a sociálne správanie, ktoré v nej získali, sa prechodom na iné územie v krátkodobom horizonte nestráca.

[3] V českom preklade vyšla pod názvom Štřet civilizací (Rybka Publishers 2007).

[4] Tento počet je len odhad, aktuálna štatistika neexistuje. Vo všeobecnosti sa odhady pohybujú v rozmedzí troch a jedenástich tisícov.

[5] Pod moslimskou krajinou myslím krajinu, v ktorej je dominantným náboženstvom islam.

[6] Pod prvou generáciou migrantov rozumieme tých, ktorí migrovali do cieľovej krajiny. Druhú generáciu predstavujú ich deti, ktoré sa narodili už v cieľovej krajine, tretiu generáciu deti ich detí atď.

[7] Zákon č. 308/1991 Zb.

[8] Podľa súčasného znenia je na registráciu nutných 20 000 podpisov občanov Slovenskej republiky, ktorí podporujú registráciu cirkvi a sú jej členmi. Pri súčasnom počte moslimov so slovenským štátnym občianstvom je to ťažko dosiahnuteľný cieľ.

[9] Transnacionalizmus vyjadruje súčasný fenomén globálneho prepojenia ľudí a myšlienok, ktoré prekračuje politické, ekonomické aj kultúrne hranice. V prípade migrantov hovoríme predovšetkým o prepojení medzi cieľovou krajinou a krajinou pôvodu a o tom, ako sa rozdiely medzi týmito lokalitami postupne stierajú.

[10] Identitu chápem ako nestály proces obnovy a tvorby, kedy v závislosti od situácie vznikajú, menia sa a zanikajú aspekty identity nahradené inými pre danú situáciu vhodnejšími (pozri napr. Brubaker a Cooper 2000).

[11] Pre zachovanie anonymity sú všetky mená mojich respondentov vymyslené.

Bibliografia

BARTH, F. (1969). Introduction. In: F. Barth, ed.: Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference.

BORJAS, G. J. (1989). Economic Theory and International Migration." International Migration Review, 23 (3): 457-485.

BOURDIEU, P. (1986). The Forms of Capital. In: Richardson, John G., ed.: Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. New York: Greenwood Press

BRUBAKER, R., COOPER, F. (2000). „Beyond Identity." Theory and Society, 29 (1): 1-47

DIVINSKÝ, B. (2004). Zahraničná migrácia v Slovenskej republike: Súčasný stav a predpokladaný vývoj po vstupe do Európskej únie. Bratislava

FRANCOVÁ, Z. (1998). „Obyvatelia – etnická, sociálna a konfesijná skladba." Mestské múzeum Bratislava. Annales. BRATISLAVA X: 17-34

HUNTINGTON, S (1993). „The Clash of Civilizations?" Foreign Affairs, 72: 3

Koncepcia migračnej politiky Slovenskej republiky, uznesenie vlády č.11 z 12.1.2005, Online na: <http://www.minv.sk/?zamer-migracnej-politiky-slovenskej-republiky> [29.04.2008]

Koncepcia integrácie cudzincov v Slovenskej republike, uznesenie vlády č. 338 z 6.5.2009, Online na: <http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/49B2BD84C294A652C12575900040092B?OpenDocument> [29.11.2009]

LETAVAJOVÁ, S. (2007). „Zmiešané slovensko-moslimské manželstvá ako príklad etno-kultúrnych aspektov migrácie cudzincov na Slovensko." In: Etnologické rozpravy, XIV (2): 25-43

MANDUCHOVA, D. (2008) „Obraz islamu v slovenskom televíznom spravodajstve." Axis Mundi. Slovak Journal of the Study of Religions. vol. 3, 2/2008

MASSEY, D. S., ARANGO J., GRAEME H., KOUAOUZIA., PELLEGRINO A., TAYLOR E. J., (1993) „Theories of International Migration: A Review and Appraisal." Population and Development Review, 19(3)

PRAVDA (2007): „Moslimovia na Slovensku sa nezaregistrujú." Online na http://spravy.pravda.sk/moslimovia-na-slovensku-sa-nezaregistruju-fku-/sk_domace.asp?c=A070408_151830_sk_domace_p04 [8.4.2007],

SAID, E. (1978). Orientalism: Western Conceptions of the Orient. London: Penguin.

STARK, O., BLOOM, D.E. (1985). „The New Economics of Labor Migration." American Economic Review, 75

TAJFEL, H., TURNER, J. C. (1986). „An integrative theory of intergroup conflict”. In: S. Worchel & W. Austin, eds.: Psychology of intergroup relations. Chicago

Zákon č.308/2001 o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností. Online na <http://www.zakony.sk/Main/lwDefault.aspx?Template=lwTArticles.ascx&phContent=~/ZzSR/lwFulltext.ascx&LngID=0> [28.11.2009].

Zákon č. 201/2007, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v znení zákona č. 394/2000 Z. z. Online na <http://www.zakony.sk/Main/lwDefault.aspx?Template=lwTArticles.ascx&phContent=~/ZzSR/lwFulltext.ascx&LngID=0> [29.11.2009].

Komentáre

- **zeinab**

04.10.10 - 10:35

Rozumiem, že ľudia chcú sympatizovať s imigrantami. Ja sama som "vysledkom" takeho vzťahu. Dovolím si tvrdiť bez akejkoľvek snahy o povyšovanie, že viem toho o tej kultúre omnoho viac ako autor, a že článok je zaujatý. To, čo je tu popisane ako omyl, omylom vôbec nie je. Je to pravda, či už to má človek ako predsudok alebo na to sám prišiel. Mnoho princípov islamu ide proti nemoslimom. Ale tu už si musíte sami nastudovať, ak chcete naozaj vedieť pravdu. Moslimovia majú medzi sebou odmalicka propagandu - že "kresťania" (západny svet) sú zlí a kuju proti islamu. prekrucajú atď. Len za to, že nejaký moslim povie nejaký výrok, čo si myslí, to neznamena, že to je pravda!!! podľa seba sudím teba: Amid: Pretože sú nejaké kresťanské strany a skupiny, ktoré nechcú, aby sa islam šíril po Európe. Sú tiež proti islamu. Chápeš? Ja neviem mená a ktoré konkrétne strany to sú, ale sú také. a este chcem povedať, že VACSINA moslimov je odmalicka vedena aj NABOZENSKYMI spismi k nadradenosti a veria, že sú najlepší ľudia. okrem toho všetko západne akože kresťanske je úplne zlé a za všetko vinná západ, aj za to, že čo nemôže. oni majú veľa chýb vo svojej mentalite a jedna z nich je klamstvo a prekrucanie takže to nie sú len západne médiá, čo prekrucajú. JE TO OBOJSTRANNE tomu verte. ani ja médiám vôbec neverím, ale viem si vytvoriť vlastný usudok a analyzujem ľudí ... a na to je treba viac ako výroky troch moslimov.

- **daura**

20.10.10 - 12:44

samozrejme že by to chcelo v budúcnosti hlbši pohľad na vec ale aj tento výskum je skvelým krokom ku kultúrnemu priblíženiu a porozumeniu. myslím že to je práve komunikácia čo je potrebné, lebo islam je síce iný (zas závisí od vetvy, človeka, kultúry) ale možno najstaj spoločné znaky, hodnoty s tým čo uznávame a snažíme sa nasledovať my v bežnom živote. je ťažké sa k tomuto vyjadrovať a nemiesat arabskú kultúru a islam – čo býva často základná chyba. je pravda že aj ja som u niektorých členov tejto sociálnej skupiny zaznamenala určité odtien povýšenosti, v ktorom hrá rolu to, že prorok sa považuje za posledného a preto nauka ním prinesená je definitívna a najlepšia. naozaj nemožno súdiť správanie len podľa náboženstva ale je fakt že islam je často VEĽMI hlboko a jeho interpretácia ovplyvňuje aj iné postoje a každodenný život. („interpretácia“ pretože si dovoľm tvrdiť že vo svojej čistej „bezbalastovej“ podobe toto náboženstvo

nema potrebu vytvarat nijake konflikty s krestanstvom, zapadom ani s nicim inym). treba komunikovat. myslim ze sa od nich mozme aj vela naucit (napr. ucta k rodine a starym ludom) a aj oni mozu s nasou pomocou nazriet mimo silne struktury ktorych su sucastou. (len tak na margo, vraj my stredoeuropania mame svoju geografickou polohou i povahou predpoklady na vstrebanie a pochopenie roznych kultur, mozno aj nachadzanie toho, co mame spolocne. skoda ze sa zatiaľ nechavame odradiť nedostatocnymi alebo nespravnyimi informaciami)

- **Luca**

20.11.10 - 23:09

Moslimska kultura je v protiklade s demokraciou a ma tak byt vnimana (t.j. pravdivo), inak popierame zakladne ucenia Koranu a Hadithov a mnohych vyznamnych ucitelov islamu. Takze Vas, mily autor, poprosim, aby ste nesirili myty.